

De Beerzer komaf van Gerrit Jan Kortman
Tijd van leven in de Twentse textiel

*'n Meinschenlèven, ne kotte span,
'n Haandumdräijien in d' eeuwigheid,
Et koomp en et geet en 'n ni-j geslacht
Heerscht op 'n hof noa zien eigen beleid.
Meer wat weett ze nog van wee vuur eer was,
Met wat kommen zal hebt ze de kop zoo vol
Alleinig wee oald is, zut geern achterum;
Doar is vööl, wat men joo nig vergètten zol.*

Cato Elderink¹

Vanaf 1908 tot aan zijn dood, ruim een onvoorstelbare halve eeuw lang, verdiende hij zijn brood bij het Almelose textielbedrijf H. ten Cate Hzn. & Co.²

Gerrit Jan Kortman, mijn overgrootvader, is de hoofdpersoon van deze kleine geschiedenis.

Geen koene held, noch een onverschrokken avonturier, maar gewoon, een mens van vlees en bloed. Hij was naar het schijnt een wever van het oude stempel, een nijvere handwerker. Naar men zegt een betrokken familieman en bovenal een nuchtere Tukker. Een man dus, van redelijk onwankelbare gewoontes en een tamelijk rotsvaste beslistheid: het gezin, het werk, de duiven en op zijn tijd een rokertje.

Gerrit Jan leefde - voor zover dat kon in turbulente tijden - een leven van relatieve rust, reinheid en regelmaat.

Het Almelose gezin betrok direct na de oplevering rond 1924 de woning aan de Oude Vriezenveenseweg 84. Ze zouden er nooit meer weg gaan.

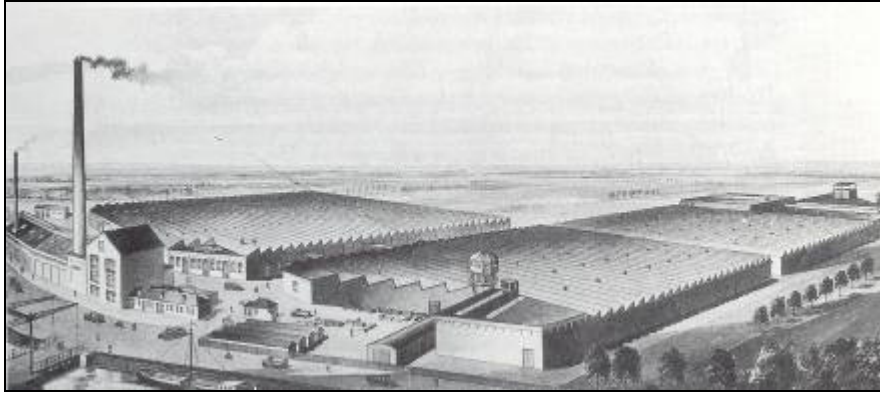
De benodigde hypotheek had heel goed afkomstig kunnen zijn van Ten Cate, want dergelijke secundaire voorzieningen boden de textielfabrikanten zeker, maar het aanbod van een kapitaalkrachtige oudtante uit de Losserse familie Heino-Nusmeijer bleek net iets voordeliger.

En verder werd er als vanzelfsprekend in de handen gespuugd: meer dan vijftig jaar droeg Gerrit Jan zijn bescheiden steentje bij aan de Twentse textielindustrie, bij de firma Ten Cate, om meer precies te zijn 'op Indië'.

Dat in die dagen schijnbaar altijd weer gestaag uitdijende fabriekscomplex van Ten Cate lag vanaf 1912 op het verbindingspunt tussen het Overijssels Kanaal en het Kanaal Almelo-Nordhorn.

Tegenwoordig zijn er nog enkele restanten aanwezig van de zo karakteristieke shedbouw. En ook het markante koepeltorentje prijkt nog altijd aan de Sluiskade Noordzijde.

Nu er ambitieuze nieuwbouwplannen in de maak zijn, valt te vrezen dat ook dit flintertje industrieel erfgoed aan de onverbiddelijke slopershamer ten prooi zal vallen.

H. ten Cate Hzn. & Co, Indië.

Maar terug naar Gerrit Jan. Een mijlpaal, dat is het gouden arbeidsjubileum ook voor hem zeker geweest³. Bij mijn oma thuis hangt nog altijd de stille getuige van dat heugelijke feit aan de muur: de jubilaris kreeg bij het bereiken van de halve eeuw een fraai herinneringsbord met opschrift. Lovende woorden, de envelop met inhoud en een goede sigaar hebben op die feestelijke dag zeker niet ontbroken, net zo min als een prominente foto in het personeelsblad.

Typerend: naar de overlevering wil, was hij het meest in zijn sas met de gepeoderde bolknak. Dochter Jenny van der Woude-Kortman (geboren in 1918) verhaalt: 'Moet je nagaan: mijn vader heeft er meer dan 52 jaar lang bij Ten Cate gewerkt en hij is in al die jaren nooit een dag ziek thuis gebleven. Toch was dat eigenlijk meer vanzelfsprekend dan bijzonder. Twee weken voor zijn dood moest hij op advies van de bedrijfsarts min of meer het bed houden en toen was het eigenlijk ook snel gebeurd. Mijn vader heeft in de loop van die jaren heel wat aan zich voorbij zien trekken - goede en slechte ontwikkelingen. Toen hij als wever begon, was

hij verantwoordelijk voor twee weefgetouwen, aan het slot van zijn loopbaan waren dat er veertig⁴.

Hij is tot het eind toe altijd betrokken geweest en leidde in de loop der jaren heel wat jonge wevers op. Die betrokkenheid uitte zich zeker ook op het menselijke vlak. Hij is altijd een sociaal voelende man geweest, met oog voor de noden en gevoelens van anderen en hij bekende zich - zoals vele arbeiders - dan ook wel degelijk tot het gedachtegoed van het socialisme; maar dan toch zeker altijd wel in het betamelijke, het beschaafde.'

Gezin Kortman-Schoenmaker.

Ruim vijf decennia achter de weefgetouwen, dat is zeker niet niks. Maar laten we waken voor romantisering en zijn rol wel op waarde schatten; zoals hij zullen er in de Twentse textiel duizenden geweest zijn⁵.

Bovendien geldt: zo gecompliceerd en ambachtelijk was het weverswerk nu ook weer niet⁶ en Gerrit Jan is zeker ook niet onmisbaar geweest voor de Almelose katoennijverheid.

Maar zijn kleine kroniek is met een beetje goede wil toch wel exemplarisch te noemen.

Zijn familie kwam - net als vele andere - af op de verlokkelijke werkgelegenheid die de Twentse textiel aan het eind van de negentiende eeuw bood. Hij maakte lange tijd deel uit van die befaamde bedrijfstak en onderging de vele veranderingen in werkinhoud, werktijden en werkomstandigheden aan den lijve⁷.

Dat hij emplooi kon vinden binnen die branche is op zich niet zo opmerkelijk. In 1901 en 1916 was in Twente namelijk respectievelijk 11,6 en 11,7% van de totale bevolking werkzaam in die bedrijfstak⁸ en aan de 'booming business' die de textiel zeker was, dankt een stad als Almelo haar groei.

Ter illustratie: in 1830 telden Stad en Ambt Almelo samen 5115 zielen. Dit getal was in 1870 al opgelopen tot 10.171. Hierna steeg het aantal inwoners zeer snel, van 17.648 in 1900 tot 36.812 in 1940⁹. De stad dankt direct en indirect zelfs een belangrijk deel van haar uiterlijk en infrastructuur aan de textiel.

De jonge Gerrit Jan zal zijn eerste ervaringen opgedaan hebben in één van de oudere weverijen van Ten Cate: 'Holland' (1860), 'Tubantia' (1891) of 'Java' (1898).

Een leerling werd in die dagen in ongeveer vier jaar opgeleid tot een volslagen wever.

Hij werkte vanaf het begin (1912) mee op het Indiëcomplex en droeg daar in de loop van de jaren op zijn bescheiden wijze bij aan de bloei van Ten Cate.

Met een beetje goede wil kan Gerrit Jan ook model staan voor de werknemers van Ten Cate: de onderlinge sociale verbondenheid die hierboven naar voren kwam, was er wel degelijk¹⁰.

Natuurlijk was het niet alles goud wat er blonk. Ten Cate was als bedrijf bij tijd en wijle ook niet onomstreden, maar de firma was in die dagen zeker niet de slechtste werkgever in de textielnijverheid¹¹.

Die industrie reikte overigens tot ver voorbij de poorten van de fabrieken. Van Waarden c.s. spreken in dit verband over een 'textielsamenleving': er was sprake van een wederzijdse maatschappelijke afhankelijkheid¹².

De werkgevers droegen naast werk vaak zorg voor huisvesting, scholing, gezondheidszorg, pensioenen en wat dies meer zij, terwijl de werknemers op allerlei gebieden (sport, cultuur, politiek) hun bijdrage aan de Twentse samenleving leverden.

Uiteraard zijn de verhoudingen tussen 'kapitaal en arbeid' lang niet altijd louter positief. Sterker nog; het succes van de Twentse textiel kent een schaduwzijde in de vele verbeterde arbeidsconflicten.

Daarbij ging het er in en buiten de fabrieken soms bikkelhard aan toe¹³.

Arbeiders legden in tijden van onrust het werk neer: stakingen kwamen geregeld voor. Aanvankelijk gebeurde dat zonder al te veel succes. Maar de werkende klasse organiseerde zich en deed zich mettertijd meer gelden¹⁴.

De fabrikanten lieten zich op hun beurt ook niet onbetuigd. In Enschede werd na een staking in 1888 de 'Fabrikanten Vereeniging ter voorkoming van werkstakingen' opgericht. Sommige van de deelnemende bedrijven hanteerden het beruchte ijzeren 'Twentsche Stelsel'¹⁵.

Overigens dient opgemerkt te worden dat de Almelose fabrikanten in dat opzicht meer terughoudendheid aan de dag legden, waarbij vooral Ten Cate de samenwerking tussen fabrikanten afgewimpeld schijnt te hebben¹⁶.

Maar ook in het Almelose zorgden stakingsdossiers en de beruchte zwartboeken er wel voor, dat al te drieste onruststokers nergens meer aan de bak kwamen¹⁷.

Gerrit Jan Kortman gaf dus in de loop van die dikke halve eeuw mede vorm aan de expansie van Ten Cate. Het bracht hem veel goeds: een vast inkomen in soms barre tijden, waardering en - bij de lintjesregen in 1950 - de eremedaille in brons, verbonden aan de Orde van Oranje-Nassau.

Maar hij maakte uiteraard ook de keerzijde mee: de achteruitgang in de condities van het eigenlijke weefwerk¹⁸, de economische crises, de loonsverlagingen en de onrust in de jaren 1920 en 1930 en natuurlijk de beide wereldoorlogen. Hij zag het allemaal aan zich voorbij trekken.

Hij maakte de roerige naoorlogse fusiejaren nog mee. Enkele jaren na de vroegtijdige dood van Gerrit Jan was Ten Cate rond 1962 uitgegroeid tot een internationale onderneming met 8.000 weefgetouwen en 9.767 medewerkers¹⁹. In 1964 had het bedrijf maar liefst 321.000 spinnspillen.

Het onafwendbare einde van de bedrijfstak is hem uiteindelijk bespaard gebleven²⁰. Al is dat niet helemaal zonder wrange bijmaak: slechts luttele maanden voor zijn letterlijk welverdiende pensioen overleed hij, nog net geen 65 jaren oud.

Hieronder volgen de resultaten van het onderzoek naar de afkomst van Gerrit Jan Kortman. Die speurtocht leidde uiteindelijk naar het Overijsselse Vechtdal, tussen Ommen en Hardenberg, meer precies naar het plaatsje Beerze. Onbetwist hoogtepunt was toch wel de 'herontdekking' van de voorvaderlijke hoeve, die nog altijd deel uitmaakt van de schilderachtige kern van het overoude brinkdorp Beerze.

Bij deze zoektocht stonden de geschiedenis van de boerderij en vooral de stamreeks centraal. Daarnaast heb ik getracht de feiten rond de personen

enigszins in te passen in een sociale en maatschappelijke context. Uiteraard ben ik mij er zeer van bewust, dat de complexiteit van die zaken wezenlijk groter is. Ik heb hier echter willen volstaan met een bescheiden historische aankleding. Vandaar bijvoorbeeld de uiterst beknopte benadering van de arbeidsconflicten in de Twentse textiel en de Overijsselse markten. Ik heb er ook naar gestreefd, om de primaire feiten uit de stamreeks uit te breiden met gezinsgegevens.

Ten slotte een woord van dank aan de mensen van de Historische Kring Ommen en bovenal aan G.W. Hemstede, lid 'Darde Klokke', te Ede, voor enkele uiterst relevante aanvullingen en zijn bespiegelingen m.b.t. de geschiedenis van het erve Kortman en zijn doorwrochte commentaar op deze pennenvrucht.

Drs. N.L. van der Woude

Stamreeks Kortman

I. Gerrit Jan Kortman, geb. Stad Almelo 28-8-1895, wever, overl./begr. Almelo 23/26-3-1960, tr. Almelo 5-1-1918 Christina Schoenmaker, geb. Stadt Rheine (D) 19-12-1896, spoelster, overl./begr. Almelo 3/8-10-1962, dochter van Hendrik Schoenmaker en Gerritje Johanna Heino.

Uit het huwelijk van Gerrit Jan Kortman en Christina Schoenmaker:

1. Jentje Johanna Kortman, geb. Almelo 27-5-1918, tr. Almelo 22-8-1936 Nikolaas van der Woude, geb. Dortmund (D) 12-7-1908, officier Leger des Heils, musicus, overl./begr. Almelo 27-7/1-8-1974, zoon van Meindert van der Woude en Berendina Vos.

V.l.n.r. Gerrit Jan Kortman, Christiaan Nico van der Woude²¹, Nikolaas van der Woude, Christina Schoenmaker, Gerrit Jan van der Woude en Jentje Johanna Kortman.

II. Dikus Kortman, geb. Den Ham 12-9-1848, vervener, turfschipper, arbeider, overl./begr. Almelo 19/22-3-1920, tr.(1) Den Ham 23-1-1869 Hendrikje Bosch, geb. Den Ham 27-12-1848, overl. Den Ham 4-3-1884, dochter van Gerrit Bosch en Johanna Ensink.

Dikus tr.(2) Den Ham 16-1-1885 Jentje Post, geb. Staphorst 10-7-1855, overl./begr. Almelo 1/4-10-1918, dochter van Jan Post en Trijntje Klaver.

Jentje tr. (1) Den Ham 31-8-1876 Wolter Dragt, turfmaker, geb. Ambt-Hardenberg 6-11-1845, overl. Hellendoorn 13-8-1883, zoon van Gerrit Dragt en Jantjen Oort.

Jentje Post.

Het gezin van Dikus en Jentje werd ingeschreven in Den Ham op 7 maart 1885, afkomstig uit Hellendoorn. Uiteindelijk vertrok men op 26 september 1889 naar Almelo.

Uit het eerste huwelijk:

1. Johanna, geb. Den Ham 17-5-1870, tr. Den Ham 30-7-1909 Dirk Bakker, geb. Den Ham 16-10-1870, zoon van Klaas Dirks Bakker en Geertje van de Bul.
2. Derk Willem, geb. Den Ham 7-10-1873, tr. Lonneker 21-8-1903 Trijntje Arends, geb. Ambt Ommen 14-9-1881, dochter van Jan Arends en Marringje Post.
3. Gerrit, geb. Den Ham 11-8-1876, tr. Stad Almelo 20-10-1904 Arendina Voorthuis, geb. Ambt Delden 4-11-1880, dochter van Jannes Voorthuis en Geertrui Frielink.
4. Jennigje, geb. Den Ham 17-12-1878.
5. Grietje, geb. Den Ham 13-7-1881, tr. Den Ham 12-8-1921 Hendrik de Leeuw, geb. Den Ham 25-7-1890, zoon van Harm de Leeuw en Hermiena Vlierjans.
6. Hendrik, geb. Den Ham 1-3-1884, overl. Ambt Ommen (Beerzerveld) 1-4-1884²².

Uit het tweede huwelijk:

7. Hendrikje, geb. Den Ham 6-11-1885, tr. Stad Almelo 16-6-1910 Tijmen Kollen, geb. Coevorden 3-6-1885, zoon van Jan Kollen en Geertje de Ruiter.
8. Gerrit Jan, geb. Den Ham 22-12-1888, overl. Den Ham 30-12-1889.
9. Gerrit Jan, (= I).

III. Derk Willem Kortman, geb. Ambt Ommen (Beerze) 15-11-1815, akkerbouwer, overl. Ambt Ommen 10-1-1879, tr. Ambt Ommen 26-10-1838 Jennigje Nijhuis, geb. Den Ham (Magele) 13-5-1817, dienstmeid, overl. Den Ham (Vroomshoop) 20-1-1898, dochter van Derk Berendsen Nijhuis/Nienhuis en Geertje Jannessen (Nije) Blokvoort.

Het gezin van Derk en Jennigje is uit Den Ham in maart 1871 weer vertrokken naar Ambt Ommen, daarvoor was men woonachtig in de buurtschap Magele en in Vroomshoop (allebei gemeente Den Ham).

Uit dit huwelijk:

1. Geertjen, geb. Ambt Ommen 14-3-1839, overl. Ambt Ommen 16-3-1839.
2. Gerrit, geb. Ambt Ommen 24-8-1840, overl. Ambt Ommen 3-1-1888, tr. Den

Ham 4-11-1865 Grietje Nooij, geb. Lemsterland 23-12-1840, dochter van Hendrik Timens Nooij en Lammigjen Wolters Oordt.

3. Jennigje, geb. Ambt Ommen 1-2-1843, overl. Den Ham (Vroomshoop) 19-7-1922, tr. Den Ham 28-12-1865 Klaas Knol, geb. Tjalleberd 3-5-1835, overl. Den Ham 8-2-1883, zoon van Hans Harmens Knol en Arendje Klazes Dragt.

4. Hendrikje, geb. Ambt Ommen 25-3-1845, overl. Den Ham 5-10-1852.

5. Dikus, (= II).

IV. Hannes Jansen Kortman, geb. Beerze, ged. Ommen 28-8-1774, landbouwer, overl. Ambt Ommen (Beerze) 1-10-1849, otr./tr. Ommen 3-4/19-4-1801²³
Jennigje Willems Huisjes, geb. Archem, ged. Ommen 10-1-1773, landbouwerse, overl. Ambt Ommen 9-2-1844, dochter van Willem Willems Huisjes en Aaltje Derks.

Hannes Jansen wordt bij zijn huwelijk genoteerd als 'geboren en woonachtig op Kotmans te Beerze'. Jennigje is geboren op erve Huisjes te Archem, maar is 'tans woonende bij Klein Marsink te Beerse'.

Hannes komt op 29 april 1800 voor als lidmaat te Ommen.

Het lijkt er sterk op, dat Hannes rond 1801 op het erf Kortman is gekomen.

Ten tijde van zijn huwelijk wordt het één en ander geregeld rond het erf: op 8 april 1801²⁴ wordt namelijk een akte van contract en alimentatie opgesteld tussen Jan Derks op Kortmans te Beerze, zijn vrouw Maria Hendriks en hun zoon Hannes Jansen en zijn vrouw Jennigje Willemsen. Het bruidspaar krijgt nu de helft van hun erfdeel en na het overlijden van de ouders de rest.

De zussen van Hannes, Jennigje Jansen, getrouwd met Hendrik Dunnewind, en Johanna Jansen, de vrouw van Hendrik Hendriks, ontvangen het geld dat nu nog uitstaat bij Vedder te Meer. De broer van Hannes, Hendrik Jansen, ontvangt het geld dat Gerrit Zwiers te Magele verschuldigd is.

Uit dit huwelijk:

1. Maria, geb. Beerze 11-4-1802, ged. Ommen 16-4-1802, overl. Ambt Ommen 14-7-1867, tr. Ambt Ommen 29-9-1826 Gerrit Willems, geb./ged. Den Ham 2/9-5-1802, boerenknecht, arbeider, overl. Ambt Ommen 2-6-1891, zoon van Arend Willems en Berendina Hendriks.

2. Jan, geb. Beerze 28-12-1803, ged. Ommen 1-1-1804, overl. Ambt Hardenberg 14-1-1877, tr. Ambt Ommen 6-1-1838 Everdine Westenberg, geb. Emlenkamp/Emlichheim (D) 2-9-1811, overl. Gramsbergen 19-12-1892, dochter van Gerrit Westenberg en Janna Meyerink.

3. Janna, geb. Beerze 7-5-1806, ged. Ommen 11-5-1806.

4. Jannes, geb. Beerze 1-10-1808, ged. Ommen 2-10-1808, overl. Ambt Ommen 10-10-1885, tr. Ambt Ommen 3-6-1836 Corlina Olthuis, geb. Daltsen 5-5-1814, overl. Ambt Ommen 29-10-1890, dochter van Gerrit Jan Olthuis en Marringje Jansen.

5. Albert, geb. Ambt Ommen 17-9-1813, overl. Ambt Ommen 5-3-1864.

6. Derk Willem, (= III).

7. Hendrik, geb. Ambt Ommen 18-5-1819, overl. Ambt Ommen 1-5-1885, tr. Ambt Ommen 6-6-1861 Dina Fokkert, geb. Ambt Ommen 18-3-1835, overl. Ambt Ommen 26-7-1913, dochter van Albert Fokkert en Teuntje Derks Huisjes.

Erve Kortman, jaaranker 1872. Foto door de auteur.

V. Jan Derks Kortman, geb. ca. 1742²⁵, landbouwer, overl. Ambt Ommen 12-4-1816, tr. Ommen 9-4-1768 Maria Hendriksen van Beerze, ged. Ommen 2-2-1749, landbouwerse, overl. Ambt Ommen 8-6-1819, dochter van Hendrik Jans van Beerze en Margje Gerrits (Volkerink)²⁶.

Jan komt voor het eerst voor in de archiefstukken op 27 februari 1769, wanneer Geertje Jansen, de weduwe van Hendrik Jansen Vedder te Meer een hypotheek opneemt ten gunste van Jan Derks Kortman te Beerze. Onderpand is een hoekje land, De Appelhof, in Meer in Den Ham²⁷.

Het heeft er alle schijn van, dat Jan rond 1770 op het erf Kortman is gekomen. Vanaf die tijd koopt hij namelijk zijn twee zussen uit. Zo wordt op 28 oktober 1770²⁸ een akte van afkoop opgemaakt door Jan en Maria ten gunste van Gerrit Hendriks Grootenhuis en zijn vrouw Jennigje Derksen. Zij krijgen een geldbedrag en na de dood van hun vader hebben zij nog recht op een kwart van de aanwezige iemen (klaarblijkelijk hield men ook bijen). Tegelijkertijd laten Jennigje en haar man een akte van afstand opmaken.

Jan en Maria sluiten op dezelfde dag een lening af ten gunste van Gerrit Hendriks Grotenhuis van het Grotenhuis te Varsen en zijn vrouw Jennigje Derksen (de zus van Jan)²⁹. Die laatsten doen tegen betaling afstand van de gehele boedel van Derk Jansen (die dan nog leeft) en de overleden Jennigje Hannesen.

Erve Kortman, jaaranker 1872. Foto door de auteur.

Ook daarna komen Jan Derks Kortman en zijn Maria met enige regelmaat voor in de archieven:

Op 27 januari 1786 dragen Hendrik Timmerman en Berentje Hannesen te Junne een derde deel van het hooiland Den Pas, gelegen in de boerschap Linde, over aan Jan en Maria³⁰.

Op 19 december 1786 komt Jan twee keer voor³¹. In de eerste akte wordt hij genoemd als belender bij De Zwolsche Mate: 'waarvan de overige drievierendeel aan Jan Cotman verkocht zijn'. In de tweede akte gaat het om een overdracht aan Jan van datzelfde hooiland door Zwaantje Zwijsen, gevolmachtigd door Berend Oeverman.

Op 18 juni 1787 wordt een akte van hypotheek opgemaakt door Harm Vedder, van Meer, en Grietje Harms ten gunste van Jan Derks Kortman, Albertus Ramerman te Beerze en Hendrik ten Kottelaar te Wijhe.

Onderpand: alle roerende goederen, vee en gewassen in de katerstede het Vedders, te Meer³².

Op 13 september 1787 doet N.N. Cotmans te Beerze (dat moet gelet op de akte hierboven welhaast Jan Derks zijn) aangifte voor de 50ste penning vanwege de aankoop van hooiland, Het Zwolsche Maatjen³³.

Op 3 november 1787 maakt Jan Gerritsen te Beerze een akte van overdracht op aan Jan van datzelfde hooiland³⁴.

Op 23 februari 1790 komt Jan bij een akte van testament voor als assistent van ene Gerrit Hessels³⁵.

In 1811 neemt Jan Derks officieel de naam Kortman aan (al tekent hij toch nog als 'Kotman').

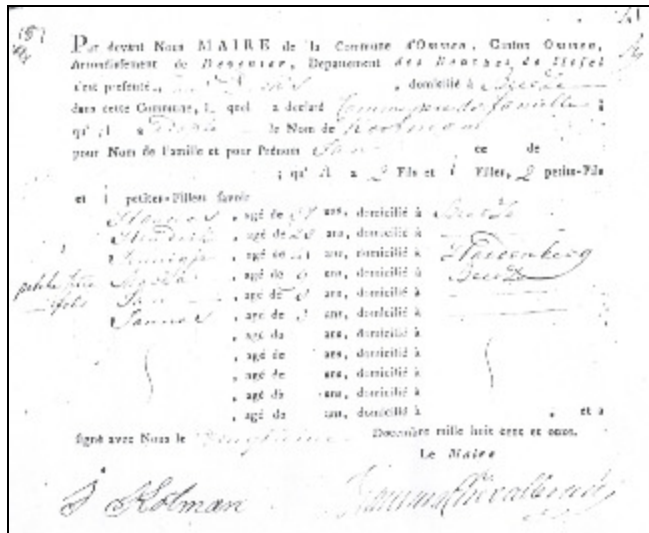
Zijn kinderen op dat moment zijn:

Hannes, 37 jaar, te Beerze.

Hendrik, 28 jaar, te Beerze.

Jennigje, 41 jaar, te Hardenberg.

Kleinkinderen: Maria, 9 jaar, Jan, 8 jaar en Jannes, 3 jaar, allen woonachtig te Beerze .

Naamsaanname Kortman³⁶.

Uit dit huwelijk:

1. Jennigjen, ged. Ommen 23-7-1769, overl. Ambt Hardenberg 13-8-1827, (o)tr. Ommen 22-7/14-8-1791 Hendrik Dunnewind, ged. Ommen 15-6-1766, overl. Ambt Hardenberg 15-3-1834, zoon van Jan Geerts Dunnewind en Hendrikjen Zielmans.
 2. Janna, ged. Ommen 8-9-1771, tr. Ommen 8-3-1801 Hendrik Hendriks Alen, overl. Ambt Hardenberg 15-2-1843.
 3. Hannes, (= IV).
 4. Hendrikje, ged. Ommen 13-2-1780.
 5. Hendrik, ged. Ommen 24-10-1784, overl. Ambt Ommen 18-2-1863, tr. Ambt Ommen 15-10-1813 Hendrikje Warmink, ged. Ommen 8-11-1789, overl. Ambt Ommen 29-1-1830, dochter van Hendrik Warmink en Jennigje Berends.
- Hendrik komt als lidmaat te Ommen voor op 19 april 1810.

VI. Derk Jansen Kortman, overl. na 16-4-1773, tr. Jennigje Hannessen Kortman, overl. tussen 21-2-1751 en 3-7-1758, dochter van Hannes Jansen Kotman en Geesje Jansen.

Derk Jansen Kortman is ongetwijfeld ingetrouwd op het erf. Ook zijn schoonouders komen enkele keren voor in de archivalia van het schoutambt Ommen en Den Ham.

Dat gebeurt mogelijk voor het eerst op 23 september 1726. Dan verklaren de erfgenamen van wijlen Jan Bos, dat zij aan hun verplichtingen hebben voldaan jegens hun 'broeder en neve' Gerrit Jansen Vrijlinck³⁷.

Het gaat om: Arjen in 't Holt en zijn huisvrouw, Willem Hekhuis en zijn vrouw Hendrikje Hendriks, Albert en Derk Jansen en ten slotte Geesjen Jansen en Hannes Jansen.

Omdat in deze akte slechts namen en patroniemen genoemd worden, is echter wel uiterste voorzichtigheid geboden, zeker bij het leggen van nadere familierelaties.

Bij de volkstelling van 1748 woont het echtpaar Hannes Cotman en Geesje Jansen met hun dochter Jannigje, gehuwd met Derk Jansen op 't Erve Cotmans in de boerschap Beerze. Twee kleinkinderen onder 10 jaar, Jan en Jannegje, worden meegeteld. Verder worden genoemd: Jan Jansen (scheper) en Geesje Jansen (meid).

Bij de personele quotisatie van 1750 valt Hannes Jansen Cotman in de 11de klasse (onder 200) en hij betaalt 4 (gulden).

Hannes Jansen Kotman, oude boer op het Kotmans te Beerze, testeert op 3 juli 1758³⁸, ziek te bed liggende. Universele erfgenamen zijn de drie kinderen van zijn overleden dochter Jannegien Hannesen: Jan, Jannegien en Frederika Derks.

Kleinzoon Jan krijgt 100 gulden en een enterpeerd of 40 caroliguldens, daarnaast krijgt hij een stuk linnen. De twee kleindochters krijgen ieder 45 gulden en na zijn dood vijf van de beste schapen, ieder een goede koe, twee stuk linnen en elk een 'bedde met zijn toebehoren en gestopt met veren, mitsgaders het geld voor de wolle, so onder de heer burgermeester Egb. Friesendorp berustende is'.

Verder begeert de testator dat zijn landheer, Baron van Voerst te Bergentheim, in de toekomst één van de kinderen op het erve Kortman zal laten wonen.

De eerste keer dat Derk Jansen (= VI) zelf geboekstaafd is in de archieven is op 16 september 1746. Dan wordt een akte van momberstelling opgemaakt tussen Hannes Jansen, op het Timmermans te Junne, man van de overleden Hendrina Teunissen, en Hendrikje Jansen van het Reinders te Arrien.

Hannes heeft een dochtertje uit het eerste huwelijk. Zij heet Jennigje en Derk Kotmans van Beerze, oom van vaderszijde, is haar voogd³⁹.

Bij de volkstelling van 1748 is Hannes Jansen in de buurtschap Junne vermeld op het erf Aule (ook wel: Ale, Alen): Hannes Aule en zijn vrouw Hendrikje N.N., twee kinderen onder tien jaren: Jannigje en Hendrine. Inwonend is ene Jan Hannes: voorwaar een interessante naam. Het zou immers om de vader van Hannes Jansen kunnen gaan. Enig direct bewijs voor een familierelatie ontbreekt echter, zodat ik hier met de vermelding zou willen volstaan.

Op 18 november 1760 wordt in Stad Ommen een akte van overdracht opgemaakt door Jan Vrijlinck te Versen en Hendrikje Rotgers aan Derk Jan Kortman van twee dagwerken hooiland in het tweede blok van het Ommmer Broek⁴⁰.

Op 11 juni 1772 kopen Jan Derksen Kortman en zijn vrouw voor 125 gulden het erfdeel af van zijn zus Frederica Derks, getrouwd met Bernardus Gerrits Klein Nijenhuis⁴¹.

Hun vader, Derk Kortman, leeft dan nog en dat is eveneens het geval op 16 april 1773, als Frederika Derksen optreedt in een akte van akkoord, waarbij zij geassisteerd wordt door haar vader⁴².

Uit het huwelijk tussen Derk Jansen Kortman en Jennigje Hannesen:

1. Jan Derks (= V).

2. Jennigje Derks, ged. Ommen 4-12-1746, tr. Ommen 30-9-1770 Gerrit Hendriks Groten.

Jennigje komt in 1788 als lidmaat te Ommen voor. Zij vertrok volgens die bron op 22 december 1797 naar Heemse. Op 24 december 1797 wordt daar een Jennigjen Janssen, afkomstig van Ommen, als lidmaat ingeschreven. Uiteraard is het niet zeker, of het om dezelfde vrouw gaat.

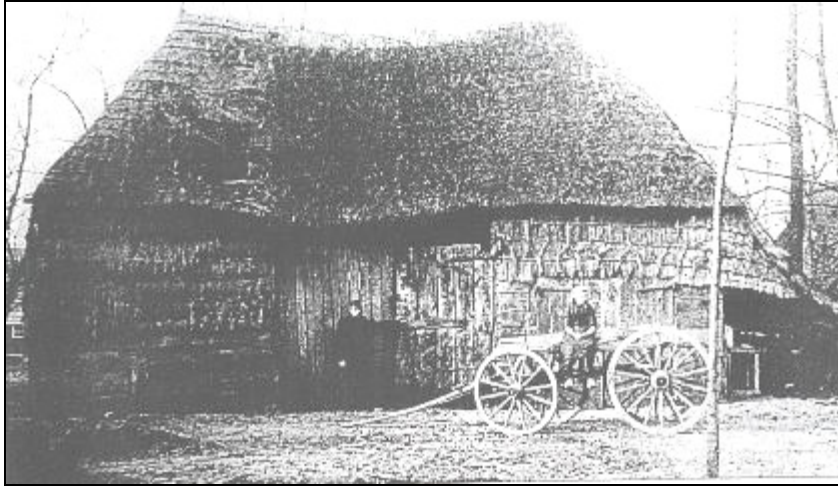
In 1805 woont het echtpaar op het Achterbroek te Hersen in het schoutambt Ommen, maar men laat te Ambt Hardenberg op 15 juni 1805 een akte van testament registreren.

3. Frederika Derks, ged. Ommen 21-2-1751, tr. Ommen 14-4-1771 Bernardus Gerrits Kleijne Nienhuis, ged. Den Ham 31-3-1747, zoon van Gerrit Gerrits Kleine Nienhuis en Zwaantje Berends.

Dit echtpaar laat te Den Ham in de periode 1773-1784 vier kinderen dopen.

Bij de volkstelling van 1795 staat in de buurtschap Linde vermeld:

'Bernardus Gerrits, boer' (dus zonder familienaam). De aangifte is gedaan door 'Hendrica Derks' en er wonen negen mensen in dat huis.

Oude wagenschuur uit 1772 op het erf van Kortman, afgebroken 1913. Foto uit 1898⁴³.

Ligging

Op gezette tijden moet, eeuw in eeuw uit, het geluid van de boerhoren over de akkers en hoeven geschald hebben. En hoewel het huidige dorp Beerze een beschermd dorpsgezicht is, heeft ook hier de tijd niet geheel stil gestaan. Wie zich een aardig beeld wil vormen van het leven in Beerze in vroegere tijden, doet er goed aan, om het boek 'De grote stille knecht' van Aar van de Werfhorst eens ter hand nemen.

De epische roman uit 1936 bevat namelijk buitengewoon veel folkloristische informatie over de streek, waarin ook het Kortman staat.

Het verhaal is naar mijn bescheiden inschatting niet helemaal vrij van pathos, maar de bucolische beschrijvingen geven alles bijeen genomen toch wel een treffend en meeslepend beeld van het leven en werken van de landlieden en hun wel en wee in een marke.

Van de Werfhorst situeert als kundig literator zijn verhaal ongetwijfeld met opzet in een denkbeeldige omgeving. Maar veel van zijn verhalen spelen in de Overijsselse Vechtstreek, waar zijn grootouders woonden en waar hij een belangrijk deel van zijn jeugd doorgebracht heeft⁴⁴.

In het boek is verder herhaaldelijk sprake van een herberg aan een rivier, 'De Goede Vrouw' geheten. Oudtijds bestond er werkelijk een herberg van die naam in Beerze, de marke waarin ook het Kortman lag⁴⁵.

Een marke kan het best omschreven worden als een instelling, een 'lichaam', waarvan de leden, de markegenoten, gezamenlijk, hetzij eigendomsrechten, hetzij gebruiksrechten uitoefenen op heiden, weiden, venen, bossen, etc. Deze leden bezitten waardelen of waren in de marke. Een waar gaf het recht om een bepaald aantal koeien of schapen op de gemeenschappelijke gronden te laten weiden, of het recht om een bepaalde hoeveelheid grond af te graven voor bemesting, eikels te rapen of hout te hakken.

Op geregelde tijden kwamen de inwoners van de marke naar oud en goed gebruik bijeen voor de zogenoemde holting.

Op die vergadering van burenen werden allerhande lopende zaken van de marke besproken en afgehandeld.

Tussen de ingezetenen van de marke dient overigens wel onderscheid te worden gemaakt. Zo waren er de markegenoten, de erfgenamen (zoals ze in Beerze werden genoemd) of goedsheren, die de zogeheten waren bezaten, en de niet-gewaarden, de zogenaamde kotters. Toch was de laatste groep niet van alle rechten in de marke ontbloot. Hun rechten en plichten verschilden echter per marke.

Euwenlang bepaalden de erfgenamen van de marke Beerze - met de eigenaars van de havezate Beerze voorop - zo gezamenlijk het gebruik van de woeste en in cultuur gebrachte gronden en dus het aanzien van hun omgeving. In de loop van de negentiende eeuw verdwenen in Overijssel de marken⁴⁶. Bij iedere holting werden de besproken zaken op schrift gezet. Zo ontstonden van lieverlede markenboeken, die in de meeste gevallen wel bewaard gebleven zijn. Van het archief van de marke Beerze zijn helaas slechts enkele fragmenten overgeleverd⁴⁷. De naam of het erf Kortman komt daarin helaas niet voor.

De marke Beerze bestaat dus al lang niet meer, maar de boerderij Kortman staat anno 2005 nog fier overeind. De bebouwing van het erf staat met de achterzijde naar de weg gekeerd. Van die rijbaan af gezien, springen de imposante baanderdeuren en het karakteristieke rieten dak in het oog. Het erve Kortman is - net als de andere hoofdgebouwen van de erven in Beerze - een boerderij van het zogenoemde halletype, ook wel hallehuisboerderij geheten⁴⁸. Enkele jaren geleden maakte De Boer bij zijn beschrijving van Beerze ook gewag van de hoeve aan de Beerzerweg 22 en 24. Daarbij ging hij er overigens van uit, dat het om een keutererf ging. Dat is - gelet op de naam Kortman - natuurlijk alleszins verklaarbaar en er zijn dan ook meer bronnen, waar dit in aangenomen wordt⁴⁹.

Ik zal hieronder proberen te laten zien, dat het naar alle waarschijnlijkheid toch anders ligt.

De Boer beschrijft het Kortman als volgt:

'Naar deze kant van de weg overgestoken, aan de ene kant van de brink, bevinden zich twee erven van mindere stand, al zijn ze nog zo mooi en oud: het zijn de twee woningen van Ko(r)tman (nr. 22 en 24) die - de naam duidt het al aan - vroeger keuterboeren waren en geen gewaarden van de marke. Ze hoorden er dus van oudsher niet echt bij; toch boerden deze keuters soms beter dan de gewaarden, omdat ze vrij waren van allerlei gemeenschappelijke verplichtingen. De laatste Kortman is in 1959 op 89-jarige leeftijd overleden. Hij was een rasverteller, door wiens toedoen vele oude verhalen van de streek zijn blijven leven.'⁵⁰

Geboerd om den brode wordt er inmiddels niet meer en de naam Kortman is anno 2005 inderdaad van het erf verdwenen, maar de huidige bewoner is een achterkleinzoon van die laatste Kortman.

Ouderdom

Dat Kortman moet een overoud erf zijn. Dat gaat overigens niet op voor de huidige boerderij. De jaarankers aan de voorzijde daarvan geven als bouwjaar 1872, daar kan dus geen enkel misverstand over bestaan. Het zal er echter niet ver van af zijn, als we de ouderdom van de bebouwing op dezelfde plaats minstens rond de 500 jaar stellen. Daar zijn namelijk wel aanwijzingen voor.

Erve Kortman, zijaanzicht. Foto door de auteur.

Op 9 november 1974 besteedde de journalist G.J. Eshuis - bezig met een imposante reeks artikelen over Beerze en omgeving - in het Dagblad van het Oosten aandacht aan het erf Kortman⁵¹. Hij meldt het volgende - en ik heb dat bijnavraag zelf niet gezien, maar wel horen bevestigen door de huidige bewoners:

'Al wordt het erve Kortman nog niet genoemd in het schattingsregister van 1457, het kan toch bogen op een respectabele ouderdom. Toen - jaren geleden - de bedsteden in deze behuizing plaats moesten maken voor slaapkamers, werd ook een 'stekbaand' (verbinding tussen verticale en horizontale gebintbalk) met het jaartal 1512 er in gebeiteld, uitgezaagd. De oude baas wilde deze echter nog 'in weerde' houden en zodoende heeft deze 'oudheid' in de schuur weer een plaatsje gekregen.'

Registers

Zekerheid omtrent de ouderdom van het erf Kortman is niet te geven, want de vermelding van de 'stekbaand' is strikt genomen apocrief. En ook al bestaat de balk daadwerkelijk, dan nog zou het gebouw zelf natuurlijk ouder kunnen zijn.

Een belangrijk uitgangspunt bij een poging tot bepaling van de ouderdom van het Kortman is het feit, dat de boerderij in de vroege zestiende, de late zeventiende en de achttiende eeuw steeds eigendom is van de bewoners van de havezate Beerze. Natuurlijk zou die eigendomsconstructie tussentijds gewijzigd kunnen zijn, maar waarschijnlijk heeft het erf altijd bij het Huis te Beerze gehoord. Expliciet bewijs ontbreekt echter, zodat prudentie alleszins gepast is.

De feitelijke aanwijzingen maken echter wel een voorzichtige reconstructie mogelijk.

In de Sallander schattingsregister uit de vijftiende eeuw wordt het Kortman niet onder die naam genoemd. Wel worden dan deze vermeldingen opgenomen:

1433: 'Kroneking'.

1445: 'Krueveking' (genoemd voor het erf 'Groote Mersching').

1457: 'Albert Kroneking' (voor 'Hermen Mersching').

1474: 'Geerd Kraefkeing'.

De oplettende lezer vraagt zich mogelijk af, wat deze vermeldingen nu te maken hebben met het Kortman.

Wel, in een hieronder te bespreken testament uit 1679 komt het Kortman opmerkelijk genoeg voor als het 'Craesstinck off Catermans' (mogelijk ook staat er 'Craefftinck'). Deze namen lijken wel enigszins op de vermeldingen uit de vijftiende eeuw, vandaar dat ik ze hier graag op zou willen tekenen. Het zou dus in die vijftiende-eeuwse registers om het Kortman kunnen gaan.

Ik wil hierbij echter het fabuleren niet de overhand laten nemen: het gaat om een reconstructie, want een eenduidige identificatie blijkt spijtig genoeg absoluut onmogelijk.

In 1520 wordt opnieuw een schattingregister opgemaakt en daarbij staan twee mogelijk kandidaten voor het latere Kortman⁵².

Na de opsomming van de acht erven in Beerze volgen de twee 'Kather in Beerze'. Die katersteden hoorden er overigens in de marke misschien niet helemaal bij, maar de belastinginners tellen ze gretig mee: 'ende gelden mede in die plaete lande'.

Bij één van de twee katersteden staat: 'Henrick ten Kathe op Jan van Voirstz hofstede, toebehoirende in syne principael hofstede, des yairs toe pachte gesat op 5 mudde roggen'.

Mogelijk is die Henrick ten Kathe nog niet zo lang op het erf in Beerze, want in hetzelfde register komt in het naburige 'Zeyssse' ene 'Gheryt ten Pairhuys op Henrick ten Kathes erve' voor⁵³. Onzeker is natuurlijk, of het om dezelfde man gaat.

In dat schattingsregister van 1520 staat te Beerze nog een interessante kandidaat: het erve 'Kraeffdinc'. Die naam kwamen we hierboven al tegen in de belastingregisters uit de vijftiende eeuw. De benaming keert zoals gezegd ook verrassend terug in een hieronder te bespreken testament uit de zeventiende eeuw, waarin dan het 'Craesstinck off Catermans' genoemd wordt. Dat Craeffdinck uit 1520 is zeker geen katerstede. Opmerkelijk is in dit verband ook, dat in 1626 en 1723 de bewoner van Kortman respectievelijk als geswarene en beëdigde boerman voorkomt.

In het naburige buurtschap Varsen vermeldt het markeboek een reglement voor de 'geswoorens'.

Daarin staat: 'de geswoorens sullen naar ouder gewoonte uijt de gewaarde (erven) gekoosen worden'⁵⁴.

Het is niet meer te achterhalen, maar het lijkt niet onwaarschijnlijk dat de gezworenen ook in Beerze van gewaarde erven afkomstig zijn. Dat zou dus kunnen betekenen dat het Kortman een gewaard erf is.

Uiteraard gaat het daarbij om een aanname. Maar wanneer dat zo zou zijn, dan moet er welhaast een verband bestaan tussen dat 'Craesstinck off Catermans' en de naam 'Ten Kathe'.

Het is vervolgens verleidelijk om te speculeren: zou Henrick ten Kathe of één van zijn nakomelingen later dan op het Craeffdinck geboerd hebben?

Zou zijn achternaam dan ten grondslag liggen aan het Cotman/Kortman?

Op zich zou dat toch wel een ongewone gang van zaken zijn: meestal ontleende de bewoner van een boerderij in Oost-Nederland zijn naam immers aan een erf en niet andersom.

Wat rest is deze klemmende vraag: zou het Craesstinck/Catermans/Kortman dan in weerwil van de naam één van de gewaarde erven van de marke Beerze zijn? Ontwifelbare duidelijkheid valt helaas niet meer te geven, maar het heeft er op zijn minst schijn van.

Laten we de verbeeldingskracht even voor wat het is. Terug maar naar de feiten: de volgende - indirecte - vermelding is uit 1557.

Steen *cum suis* schrijven dat het 'Cotmans' staat op een bisschoppelijke bedelijst uit dat jaar⁵⁵.

In 1601 komen de namen Cotman of Craefftinck niet voor in het Verpondingsregister⁵⁶. Bij die belasting werd betaald voor onroerend goed. Meestal betaalde de gebruiker, terwijl die tot op zekere hoogte recht van verhaal had op de eigenaar⁵⁷.

Een jaar later ontbreken de namen ook in het Verpondingsregister en het Kohier van de imposten op paarden, schapen, varkens en bijen, kortweg het 'paardengeld' genoemd⁵⁸.

De naam die er overigens op de lijsten uit 1601 en 1602 fonetisch het dichtste bij komt, is het erf 'Croeffts'. Bovendien is dit erf in het Verpondingsregister van 1602 eigendom van Herman van Voerst.

Van die familie Van Voorst⁵⁹ of het huis Beerze is - ook al - geen volledig archief overgeleverd. Wel zijn er fragmenten van bescheiden rond de

eigenaren van het Huis te Beerze bewaard gebleven. Maar in die geraadpleegde archieven⁶⁰ is niets over Kortman terug te vinden. Treffend is wel, dat er in de registers vanaf 1520 steeds tien posten te Beerze genoemd worden (de havezate, het 'Huis to Beerse' dat soms ook vermeld is, niet meegeteld). Dat feit doet wel vermoeden dat er al vanaf de zestiende eeuw in de boerschap weinig of geen ruimte was voor nog meer erven⁶¹. Dat wil overigens helemaal niet zeggen, dat er geen nieuwe behuizingen opgetrokken werden. Tussen 1682 en 1750 bijvoorbeeld, kwamen er in de marke Beerze zes keuters bij⁶².

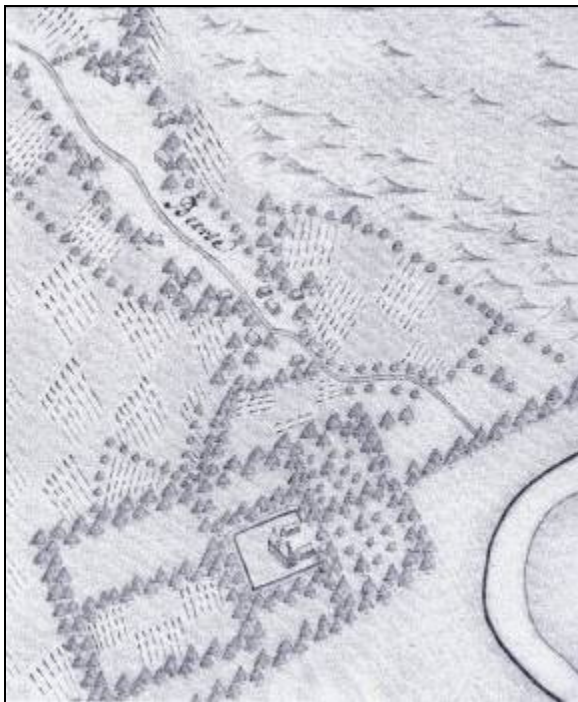
Die nieuwe bewoners zullen met hun behuizingen echter niet al te zeer op de voorgrond hebben willen treden, want gedoogd worden was natuurlijk al heel wat.

Zou een pronte bebouwing midden op de brink in Beerze zelf - want daar ligt het Kortman - dan waarschijnlijk zijn?

Daar komt nog eens bij, dat het erf op een relatief strategische plaats in het dorp ligt. Wanneer er vroeger namelijk onraad dreigde, namen de burenen in de marke onverwijld de benen naar de 'Ruterdelle', een veilige dalkom in de zandverstuivingen achter het dorp⁶³.

Dat voormalige vluchtpaadje bestaat overigens nog altijd: het zandweggetje loopt pal naast het Kortman. Die vluchtroute moest natuurlijk te allen tijde begaanbaar blijven. Het lijkt dus werkelijk onbestaanbaar, dat de bewoners van de marke een keuterboer hier zijn bedoening op zouden laten zetten. Het is daarom eigenlijk logischer om te veronderstellen, dat het pad gewoon langs een bestaande boerderij liep.

Concluderend: uit dat alles zou afgeleid kunnen worden - met de broodnodige voorzichtigheid, want onweerlegbaar bewijs ontbreekt - dat er op de plek van het tegenwoordige Kortman wellicht in de vijftiende eeuw, maar in ieder geval al in de vroege zestiende eeuw een boerderij stond.

Beerze rond 1730, detail van een kaart door Pieter de la Rive.⁶⁴

De naam Kortman duikt voor het eerst controleerbaar op in 1626⁶⁵, wanneer Roeloff Cottmans samen met Hendrik ter Wunne als 'geswaren' van Beerze optreedt.

Daarna is de naam voor het eerst weer in 1675 vermeld, om precies te zijn in het Vuurstedengeld van dat jaar. Het erf staat dan genoteerd met één schoorsteen.

In datzelfde jaar komt het 'Kottemans', bewoond door drie personen, voor bij het Hoofdgeld⁶⁶. Dat betekent zeker niet dat er niet meer bewoners geweest kunnen zijn. Bij het Hoofdgeld werd namelijk alleen betaald voor inwonende gezinsleden ouder dan zestien jaar.

Vanaf die tijd is het erf in de diverse registers steeds terug te vinden. Opmerkelijk is ook nog, dat het Kortman nagenoeg altijd op de vierde plaats van de buurtschap genoemd wordt.

Het Vuurstedengeld van 1682 vermeldt op Beerze nummer vier Jan Kotmans als gebruiker (eigenaar is dan Juffer Schaaps).

In 1694 bij het Kohier van de 1000^e penning en het zoutgeld⁶⁷ staat het Cotmans genoteerd.

In de Kohieren van het Zoutgeld van 1701⁶⁸ staat het erf vermeld voor 1-10. De volgende vermelding is het Verpondingsregister van 1733⁶⁹. Dan is het Kotmans opnieuw nummer vier.

Op het Vuurstedengeld uit 1751 is de bewoner Jan Kotmans; het erf heeft één schoorsteen, eigenaar is de douairière Van Raasfelt tot Heemse. Hier is overigens vrijwel zeker een foute gebruikersnaam (Jan Kotmans) opgevoerd: men heeft de post denkkelijk jarenlang ongewijzigd overgeschreven.

Bewoners

De bewoners van Kortman komen met zekere regelmaat voor in de archieven. Soms valt daar wel een familierelatie uit af te leiden, maar dat is zeker niet altijd het geval. Op een chronologisch rijtje gezet:

De eerste vermelding van een Kortmanbewoner is in 1626, wanneer Roelof Cotmans 'geswaren' van Beerze is⁷⁰.

Rond 1645 moet Henrick Kotmans het bestier over de dagelijkse gang van zaken op het erf hebben gehad. In 1686 namelijk, verklaart ene Arent ten Have (60) in een getuigenverhoor, dat hij ongeveer $\frac{3}{4}$ jaar als scheper bij wijlen Henrick Kotmans te Beerze heeft gewerkt, 'dog dat het wel 40 jaaren verleden is'⁷¹.

In 1673 gaat de boedel van het erf 'Katermans' onder de hamer, want 'de mulder van den Marrienberg' heeft enige percelen gekocht⁷².

We schrijven 1677, wanneer we iets meer vaste grond onder de voeten krijgen, want dan blijkt Jan Kotmans keurnoot⁷³.

Deze Jan Geertszen zal meer dan een kwart eeuw de bewoner blijven.

Hij woonde voor zijn verhuizing naar Kortman op het erf Martens te Marle. Onduidelijk is, of dat ook zijn geboortehuis is, maar hij heeft er in ieder geval gewoond met zijn zwager. Dat blijkt, wanneer de weduwe van de scholtis Scherf van Hellendoorn de zwagers in 1684 aanspreekt op een restant herenschatting⁷⁴.

Vermoedelijk is het deze Jan Geertszen, die op 30 mei 1668 te Hellendoorn trouwt met Gese Hendriks. Bij het huwelijk zijn zij beiden afkomstig van Marle. Dit echtpaar laat op 13 maart 1670 te Hellendoorn een zoon dopen, Hendrik.

Op 12 november 1679 laten de eigenaars van het huis te Beerze een testament opmaken. Het zijn de zusters Mechteld, abdis van het 'Stigt te Honnepe', Lugere en Anna Schaep. Wanneer een kleine tien jaar later die laatste wilsbeschikking geopend wordt, blijkt onder meer de havezate Beerze tot de bezittingen te behoren⁷⁵. Daaronder vallen dan ook de erven Bouhuis, Volckering, 'Craesstinck off Catermans', Kleine Marssinck, Weert en (het aandeel in) Sendinck.

Het is dus dit testament waarin de hierboven gememoreerde belangrijke 'andere namen' van Kortman genoemd worden.

De akte zelf is goed leesbaar, maar de duidelijkheid van het handschrift laat te wensen over. Er lijkt 'Craesstinck' te staan, omdat de dubbele 's' direct daaronder ook bij het Kleine Marssinck zo beschreven staat. De

schrijfwijze van de dubbele 'f' tussen 'Craesstinck **off** Catermans' lijkt er echter ook op, zodat er ook 'Crae**ff**tinck' zou kunnen staan.

Duidelijkheid daarover zou kunnen ontstaan, indien bij latere vermeldingen van (delen van) bezittingen van Anna Schaep van Den Dam dat erf Craesstinck/Craefftinck inderdaad vermeld had gestaan. Dat nu, is helaas niet het geval.

Dat het bij dit erf inderdaad om Kortman gaat, blijkt echter eenduidig uit een hieronder te bespreken akte uit 1737. Daarin is sprake van de meiers van de erven die dan bij het Huis te Beerze horen. Daartoe behoort ook 'Kortmans'⁷⁶.

Hottingerkaart: Beerze rond 1783.⁷⁷

In december 1688 volgt opnieuw een vermelding, als er beslag wordt gelegd op zaad van Juffrouw Schaep, dat bij Cotmans en enkele andere erven staat⁷⁸. Een Jan Geertsen, van Beerze komt op 17 juni 1689 voor als crediteur in een boedel⁷⁹.

Op 12 oktober 1704 compareren voor het gerecht Jan Geerts en Gesien Hendriks, samen met hun zoon Hendrik Jans met zijn huisvrouw Geertien Hendriks, beiden van het Kotman te Beerze⁸⁰. De eerstgenoemden zijn de 'meyerluiden' op 'het Kots' te Beerze.

Men legt vast, dat de jongelui - uiteraard met tegenprestatie - het erf Kotman op zullen gaan. Na te laten zijn: de gehele bouw, het zaadgewas, het huis, het hooi en een halve mud land, genaamd Den Blockakker.

Uit de akte valt verder op te maken, dat Jan Geerts en Gesien Hendriks nog drie kinderen hebben. Hermen, Henrick (sic!) en Gerrit Jans zijn de ongetrouwde broers, aan wie Hendrik Jans en Geertien Hendriks volgens de overeenkomst vee en een geldbedrag moeten geven.

Nog geen vier jaren later blijkt de schoondochter, Geertien Hendriks te zijn overleden. Op 1 mei 1708 zijn namelijk Gerrit Jans, oom van vaderszijde, en Hendrik Hendriks Welinck, oom van moederszijde, mombers over de kinderen van wijlen Geertien Hendriks: Aaltje en Hendrik Hendriks⁸¹. Op 14 november 1716 treedt een Hilbert Kotman op als 'assistent' van Judith Elisabeth Grubben. Wie of wat zijn verhouding is tot de andere Kortmanbewoners blijft echter volstrekt onduidelijk⁸².

In 1723 'laatst van October en het begin van November' komen ene Hendrik Wunnink en Kotmans (zonder voornaam) voor als beëdigde boermannen van Beerze⁸³. Het Kotman wordt dan door vier personen bewoond.

In 1727 wordt een Harmen Alberts Kotman te Beerze als getuige in een akte genoemd⁸⁴. Ook deze man is eigenlijk nergens 'inpasbaar', mogelijk gaat het om een knecht.

Op 15 mei 1731 worden de huwelijksvoorwaarden opgemaakt tussen Hendrik Egberts, in de Brake te Junne, en zijn zoon Jan Hendriks, bruidegom en Derk Jans van het Vrijlinck te Stegeren.

Aan de andere kant compareren Hendrik Jans Kotman en zijn dochter Aaltje Hendriks, die dan trouwt met Jan Hendriks. Zij woont op dat moment op het Vrijlinck⁸⁵.

De echtelieden brengen have en goed in en ze gaan het erf Vrijlinck op. Zij krijgen het vruchtgebruik, maar moeten dan wel de oude boer, Derk Jans, onderhouden.

Aaltje Hendriks was overigens al eerder getrouwd met ene Jan Jansen. Uit dat huwelijk heeft zij één dochter, Eefse Jans.

Op 3 juli 1729 wordt dit echtpaar genoemd in een akte van cessie⁸⁶.

Aaltje is dan dochter en enige erfgename (haar broer Hendrik Hendriks leeft dan dus niet meer) van wijlen Geertien Hendriksen, in leven getrouwd aan Hendrik Jansen uit het Kotmans te Beerze.

Tot zover zijn de familieverhoudingen wel duidelijk. Dan wordt het weer even mistig, want de volgende vermelding is in 1735, wanneer ene Geertruid Derksen, van Holthieme een volmacht afgeeft⁸⁷.

Zij is afkomstig uit het kerspel Hardenberg, maar is nu 'de oude vrouw' op het Cotmans te Beerze. Haar niet genoemde man zal overleden zijn, want haar schoonzoon Jan Hendriks Cotman is haar momber.

Overigens was zij ook al in 1734 de oude vrouw op het Kortmans te Beerze.

Op 7 januari van dat jaar laat zij namelijk een schuld registreren ten gunste van mr. Jurrien Sprakel, gemeensman te Zwolle. Als onderpand wordt genoemd anderhalf dagwerk hooiland in de Westeresch te Gramsbergen. Volgens de akte heeft zij dat land geërfd van haar zuster, Marregien Derks, de weduwe van Roelof Kleintien te Gramsbergen⁸⁸.

Vermeld is verder, dat de erfenis uit een testament komt dat dateert van 1729. Die wilsbeschikking is wel bewaard gebleven⁸⁹. Er valt een aardig genealogisch beeld uit te peuren, want er worden meerdere naaste familieleden van Margjen Derks genoemd. Haar zus Geertruid krijgt hier inderdaad het eerder gememoreerde hooiland toebedeeld. Er staan helaas verder geen relevante aanvullingen over Geertruid.

De exacte relatie met de voorgaande Kortmanbewoners blijkt dus niet uit die akten en ook de verbinding met de in de bovenstaande stamreeks genoemde personen ontbreekt.

Niet lang daarna echter, moet Hannes Jansen Cotman op het erf gekomen zijn, waarmee we bekend terrein betreden.

Samengevat, de bewoners van Kortman:

- 1626 Roeloff Cotmans.
- 1645 Henrick Kotmans.
- 1677 Jan Kottmans
- 1680 Jan Geertsens Kotmans.
- 1682 Jan Kortmans.
- 1704 Jan Geerts en zijn vrouw Gesien Hendriks.
- 1704 Hendrik Jans en zijn vrouw Geertien Hendriks.
- 1708 Hendrik Jans.
- 1729 Hendrik Jansen uit het Kotmans.
- 1731 Hendrik Jans Kotman.
- 1735 Jan Hendriks Cotman en zijn schoonmoeder, Geertuid Derksen, van Holthieme, 'de oude vrouw' op het Cotmans te Beerze.
- 1746 Derk Kortmans (= VI).
- 1748 Hannes Cotman en Geesje Jansen, met hun dochter en schoonzoon

- Jannigje Hannessen en Derk Jansen.
- 1751 Eigenaar Vrouw douairière Van Raasfelt tot Heemse.
- 1758 Eigenaar Baron van Voerst te Bergentheim.
- 1760 Derk Jansen Kortman (= VI).
- 1770 Jan Derksen Kortman (= V).
- 1801 Hannes Jansen Kortman (= IV).

Eigenaars

Van stond af aan heeft het Kortman behoord tot de havezate Beerze. De geschiedenis van dat goed te Beerze en de eigenaars is genoegzaam bekend⁹⁰.

In de imposante publicatie van Gevers en Mensema staan de successievelijke bezitters van de havezate Beerze uit de familie Van Voorst keurig opgesomd, zodat ook de eigenaars van het Kortman bekend zijn⁹¹. Dat waren achtereenvolgens:

Herman van Voorst, vanaf circa 1460 zijn zoon Derk van Voorst, daarna rond 1494 zijn oudste zoon Johan, diens oudste zoon Peter, daarna zijn zoon Herman en vervolgens diens zoon Peter van Voorst.

Hij overleed in 1649 ongehuwd en Beerze vererfde op zijn zuster Maria van Voorst. Zij was sinds 1617 abdis van het stift Ter Hunnepe bij Deventer. Maria stierf kort daarna, in 1650. Tot universeel erfgenaam had zij haar neef Hendrik Schaep ten Dam benoemd⁹².

Hij werd in 1597 geboren als zoon van Hendrik Schaep ten Dam en Lutgerd van Voorst. Er zijn overigens meer familiebanden tussen abdis Maria en haar neef Hendrik. Hij was namelijk een kleinzoon van Hendrik Schaep, een broer van Anna Schaep die op haar beurt getrouwd was met Herman van Voorst⁹³.

De havezate Beerze (en dus ook het erf Kortman) viel na de dood van Hendrik toe aan zijn zoon Herman Schaep.

Na diens ontijdige dood in april 1677 door 'een wonde in die battalie voor St. Omer ontfangen'⁹⁴ kwam Beerze aan de drie zusters van de gesneuvelde Herman: Anna, Mechteld en Lutgerd Schaep, die we al eerder ontmoetten in de hierboven beschreven akte van 21 april 1688.

Het daarbij geopende testament is opgesteld te Deventer, ten overstaan van de schepenen Wilhelm Marienborg en Joan van Lennep.

Uit de inhoud blijkt, dat de zusters elkaar tot erfgenaam benoemen (overigens was Mechteld, abdis van Ter Hunnepe, al in 1679 overleden)⁹⁵.

Daarna erft hun nichtje Hermelina Petronella Schaep, maar voorwaarde is wel, dat zij niemand zal huwen die niet van adel is. Dat is voorwaar een fraaie *conditio sine qua non*.

Bij een eventueel gebrek aan verdere erfgenamen zal de havezate Beerze vererven op hun neef 'Godert van Bellinckhoff toe Bellinckhave'.

Op diezelfde dag herroepen Anna en Lutgerd de voorgaande testamenten⁹⁶.

Opnieuw benoemen ze elkaar tot erfgenaam en na hun verscheiden valt alles toe aan Hermelina Petronella. Wanneer ook zij overlijdt, erft Herman Adam van Bellinckhave, de zoon van de eerder genoemde Godert.

Het Kortman is ondertussen echter nog steeds in bezit van 'Juffer Schaep'. Vreemd genoeg wordt het erf in 1689 niet genoemd, wanneer Anna Schaep een akte van hypotheek op laat maken⁹⁷.

Als onderpand geeft zij de havezate, een stuk hooiland genaamd Den Kostverloren en de erven Santweert, Bouhuis en Kleine Marssink.

Klaarblijkelijk wil Herman Adam van Bellinckhave de loop van de gebeurtenissen enigszins bespoedigen en niet wachten op de erfenis, want op 31 januari 1691 draagt Anna Schaep van den Dam, 'dame te Beerse' door hem gekochte bezittingen over⁹⁸. Het gaat om de havezate Beerse met landen, visserijen en een 'konijnenwarande' en het eerder genoemde hooiland en de erven.

Van belang voor de lijn van dit verhaal is, dat het Kortman opnieuw niet genoemd wordt⁹⁹.

De havezate Beerze wordt daarna in 1714 verkocht aan Carl Philips Crafft van Huffel¹⁰⁰. Die behoudt Beerze ruim twintig jaren, maar hij moet het uiteindelijk noodgedwongen verkopen, zoals blijkt uit een akte van overdracht uit 1737.

In dat gerechtelijke stuk draagt Van Huffel de havezate te Beerze met toebehoren over aan de Heer van Pallandt te Eerde¹⁰¹.

De akte geeft weer belangrijke informatie voor de bezitsgeschiedenis van het Kortman. Het document wordt namelijk mede onderschreven door ene J. Westenberg als gevolmachtigde van de meiers van de erven die bij het Huis te Beerze horen. Bij dat rijtje prijkt ook de naam 'Kortmans', overigens zonder voornaam en patroniem van de meier. Maar klaarblijkelijk behoorde het erf al die tijd toch gewoon bij de havezate.

Daarna verrast de vermelding uit 1751, wanneer 'Vrouw douairière Van Raasfelt tot Heemse' als eigenaar opduikt. Daarnaast noemt Hannes Jansen Kortman in 1758 dus Baron van Voerst te Bergentheim zijn landheer. Tussen 1737 en 1751 moet het Kortman dus van eigenaar veranderd zijn, waardoor er een einde kwam aan de eeuwenlange band tussen de havezate Beerze en de hoeve.

De nieuwe eigenaars zijn overigens vrij eenvoudig te identificeren en opnieuw ben ik daarbij schatplichtig aan Gevers en Mensema¹⁰².

De douairière moet namelijk welhaast identiek zijn aan Jacoba Henrietta Arnolda van Uterwijck, weduwe Van Raesfelt tot Heemse.

Wijlen haar man was Evert Elbert Anthony van Raesfelt tot de Pol. Zij trouwden te Heemse op 23 oktober 1720.

Achter de bezitsuitbreiding gaat mogelijk een doordacht plan schuil, want het hoogwelgeboren echtpaar had meer in eigendom in Beerze: het halve erve Grote Mersink¹⁰³.

Nadat de douairière in 1753 ad patres is gegaan, moet het Kortman in bezit gekomen zijn van één van haar kinderen¹⁰⁴.

Vervolgens lijkt het allemaal een kwestie van logisch deduceren.

Wanneer in 1758 Baron van Voerst te Bergentheim eigenaar is van het Kortman, dan moet het welhaast gaan om Derk Christoffer van Voorst tot Hagenvoorde¹⁰⁵. Die is namelijk vanaf 1752 eigenaar van de havezate Bergentheim¹⁰⁶.

Van Voorst zal het Kortman in bezit hebben gekregen via zijn schoonouders Van Raesfelt. Er bestond echter aanvankelijk wel enige onduidelijkheid over de vraag, wie nu de vrouw is van Derk Christoffer van Voorst.

Gevers c.s. melden, dat hij is getrouwd met Allegonda Isabella van Raesfelt¹⁰⁷. Zij is inderdaad een dochter uit de echtverbintenis Van Raesfelt-Van Uterwijck. Die laten te Heemse namelijk op 28 januari 1731 en op 10 februari 1737 een dochter Allegonde Isabelle dopen.

Deze laatste boreling is ongetwijfeld identiek aan de 'hoogwelgeborene en gestrengte freulin' van die naam, die 'op den 23. van den herfstmaand 1756' te Breda in het huwelijksbootje stapt met Jan Heydenryk baron van Coeverden, heer tot den Wegdam¹⁰⁸.

Het huwelijk blijkt een lang leven beschoren. In de periode 1773-1775¹⁰⁹ en in 1781¹¹⁰ bijvoorbeeld komen zij nog als echtelieden voor en op 29 oktober 1791 is sprake van Allegonda als de douairière Van Coeverden¹¹¹.

Uit dit alles kan natuurlijk eenvoudig geconcludeerd worden, dat zij niet de vrouw geweest kan zijn van Derk Christoffer van Voorst.

Enig nader genealogisch spitwerk bracht aan het licht, dat Gevers en Mensema de plank niet eens zo heel erg mis slaan. Derk huwt namelijk een oudere zus van Allegonda Isabella, Jacoba Johanna Margrieta van Raesfelt, gedoopt te Heemse op 11 september 1729.

Het spoor loopt aanvankelijk via de lidmatenboeken van Hardenberg. Jacoba wordt daar op 24 juni 1755 aangenomen als lidmaat, maar aangetekend is dat zij op 29 januari 1755 met attestatie naar Zwolle is vertrokken.

Niet lang daarna, op 3 mei, ondertrouwt Jacoba te Zwolle met Derk Christoffer van Voorst tot Hagenvoorden.

Genoteerd staat dat het echtpaar op 19 mei attestatie heeft gekregen, om te Wijhe te trouwen. Verder blijken de proclamaties daar ook hun beslag te hebben gekregen. Dat is gebeurd op respectievelijk 1, 11 en 18 mei, waarna het huwelijk voltrokken is te Wijhe op Tweede Pinksterdag 1755.

Derk en zijn vrouw hebben in 1791 in ieder geval zeven kinderen, onder wie een zoon genaamd Evert Elbert Anthony en een dochter die luistert naar de namen Jacoba Henrietta¹¹². Die vernoemingen maken een filiatie natuurlijk zeer waarschijnlijk.

Kort en goed: dit alles maakt het zeer aannemelijk dat er bezittingen van het echtpaar Van Raesfelt tot de Pol-Van Uterwijck (waaronder denkkelijk dus ook het Kortman) bij hun dochter en schoonzoon terecht kwamen.

Het lijkt al met al een alleszins plausibele verklaring voor het feit, dat Hannes Jansen Kortman, wanneer hij in 1758 het einde van zijn aardse bestaan met rasse schreden naderbij voelt komen, weer over een landheer Van Voorst rept¹¹³.

Tot besluit

Terug nu, naar de hoofdpersoon van deze kleine geschiedenis.

Wat Gerrit Jan Kortman er zelf van gevonden zou hebben, zal uit de aard van de zaak ongewis blijven.

Maar toch: de beschrijving van zijn werk, het verhaal over zijn voorouders, hun dagelijkse bemoeiingen, hun onverpoosde arbeid en het relaas rond de voorvaderlijke hoeve, het zou hem waarschijnlijk allemaal niet onberoerd hebben gelaten.

Om daadwerkelijk tot een einde te komen, zou ik weer willen aansluiten bij het begin: weerom dus naar Cato Elderink, de *grand old lady* van de Twentse letterkunde.

Gerrit Jan moet wel degelijk van het bestaan van deze Twentse dichteres op de hoogte zijn geweest en daar is een simpele verklaring voor.

Wanneer hij namelijk de poort van zijn woning aan de Almelose 'Oale Venneweg' verliet, dan trof hij op een kleine honderd passen aan zijn rechterhand, jawel, de Cato Elderinklaan.

De dichtregels van Cato uit het begin van dit artikel zullen hem vermoedelijk iets minder bekend in de oren hebben geklonken, maar zo ik mij niet bedrieg, zou hij zich er desondanks wonderwel in hebben kunnen vinden. Stellig vanwege de inhoud, maar zeker ook omdat het gedicht in zijn moerstaal verklankt is:

'Doar is völ, wat men joo nig vergètten zol'.

Gerrit Jan Kortman.

Gebruikte literatuur en afkortingen

AHAR	=	(Schout)ambt Hardenberg.
Boer	=	de Boer, D.E.L. de, <i>Beerze, Beerzerveld en Mariënberg. Heden en verleden</i> . Beerzerveld, 1994.
Buter (1965)	=	Buter, A., Honderd jaar geleden: de eerste stakingen. In: <i>Textielhistorische bijdragen nr. 7, 1965</i> , pp. 99-103.
Buter (1969)	=	Buter, A., Kinderjaren van een vakbeweging. In: <i>Textielhistorische bijdragen nr. 11, 1969</i> , pp. 66-75.
Dooren	=	Dooren, B. van, De voorouders van Albertus Kamp. Een Twentse kwartierstaat. In: <i>Gens Nostra. Maandblad der Nederlandse Genealogische vereniging, jaargang 51, nummer 1, januari 1996</i> .
Fischer	=	Fischer, E.J., De ontwikkeling van de Twentse katoenindustrie en de toename van de arbeidsproductiviteit tussen 1800 en 1930. In: <i>Textielhistorische bijdragen nr. 22 (1981)</i> , pp. 3-40.
Geheim	=	Waarden, F. van, <i>Het geheim van Twente. Fabrikantenverenigingen in de oudste grootindustrie van Nederland ± 1800-1940</i> . Amersfoort, 1987.
Gevers	=	Gevers, A. J., Mensema, A. J. <i>De Havezaten in Salland en hun bewoners</i> . Alphen aan den Rijn, 1997.
GN	=	Gens Nostra. Maandblad der Nederlandse Genealogische Vereniging.
Grobben (1970)	=	Grobben, H.D., Sociale conflicten en sociale organisatie in de Twentse textielindustrie (1800-1912). In: <i>Textielhistorische bijdragen nr. 12, 1970</i> , pp. 36-78.
Grobben (1971)	=	Grobben, H.D., Sociale conflicten en sociale organisatie in de Twentse textielindustrie

- (1860-1912). In: *Textielhistorische bijdragen nr. 13*, 1971, pp. 38-75.
- Harmsen = Harmsen, G., De les van de Twentse textielstakingen (1888-1932). In: *Fragmenten van de Twentse vakbeweging*. Almelo, z.j.
- HCO = Historisch Centrum Overijssel.
- Inv. nr. = Inventarisnummer.
- Jager = Jager, J.L. de, *De draad van de toekomst. Opkomst, tegenslag en voorspoed van Koninklijke Nijverdalen-Ten Cate (1945-1990)*. Zutphen, 1991.
- Kroes = Kroes, W.T., *H. ten Cate Hzn. & Co te Almelo. Textielhistorische capita selecta*. Almelo, 1978.
- Landgoed = Landgoed Beerze. [samenst.: Bureau voor Cultuurhistorisch Toerisme en Onderzoek, red. W. Kremer et al.], Uitgave: Deventer: Vereniging Overijssels Particulier Grondbezit, 2002
- Mensema = Mensema, A.J. (ed.), *Schattingregister van Salland 1520*. Zwolle, 1994.
- NA = Nationaal Archief, Den Haag.
- ODH = Schoutambt Ommen en Den Ham.
- Olst = Olst, E.L. van (tekst en samenst.), *Landelijke bouwkunst. Overijssel*. Stichting Historisch Boerderijonderzoek, Arnhem, 2002.
- OST = Ommen Stad.
- Overijsselaars = Hove J. ten, (red.), *Overijsselaars gezocht. Gids voor stamboomonderzoek in Overijssel en Flevoland*. Zwolle/Den Haag, 1999.
- RA = Rechterlijk Archief.
- Steen = Steen, G., Veldsink, W., *De geschiedenis van Ommen*. Ommen 1948.
- T. = Toegang.
- Vo = verso (achterzijde bij folionummers).
- Waarden (1984) = Waarden, F. van, Het werk van de wever; 250 jaar techniek, organisatie en kwaliteit van de arbeid in de Twentse katoennijverheid. In: *Textielhistorische bijdragen nr. 24 (1984)*, pp. 81-130.
- Waarden (1987) = Waarden, F. van, Vroom, B. de, en Laurier, J., *Fabriekslevens. Persoonlijke geschiedenissen van arbeiders, fabrikanten, managers en andere betrokkenen uit de Twentse textielindustrie*. Zutphen, 1987.
- Wijck = Wijck, H.W.M. van der, *Atlas Overijsselse buitenplaatsen*. Alphen aan den Rijn, 1983.

¹ Overgenomen uit: Stroink, L.A., *Stad en land van Twente*, Hengelo, 1962.

² Later: Ten Cate-KSW.

³ Zie ook: Dagblad van het Oosten, d.d. 15 februari 1958, p. 2.

⁴ Fischer, p. 35: rond 1912-1916 bediende 1 arbeider gemiddeld 1,88 weefgetouw.

⁵ Zie daartoe ook: Kroese, pp. 42-43.

⁶ Waarden (1984).

⁷ Zie voor kengetallen rond de stijging van de gemiddelde productie per arbeider: Fisher en voor de werkcondities: Waarden (1984).

⁸ Fischer, p. 30.

⁹ Bron: <http://www.almelo.nl>

¹⁰ Zie: Jager, pp. 20-21 en Waarden (1987), p. 7.

¹¹ Zie daartoe bijvoorbeeld: Jager, pp. 40-41.

¹² Waarden (1987), p. 7.

¹³ Zonder volledigheid na te streven: Grobben (1970), Grobben (1971), Buter (1965), Buter (1969) en Harmsen.

¹⁴ Grobben (1970), Grobben (1971).

-
- ¹⁵ Door Jager, p. 21 gedefinieerd als: 'arbeiders van omliggende bedrijven van het werk werden uitgesloten zodra er in een bedrijf een staking uitbrak'.
- ¹⁶ Geheim, pp. 35-36.
- ¹⁷ Zie voor dergelijke 'zwartboekdossiers': HCO T. 167.5 (Plaatsingslijst van het archief van de Firma H. ten Cate Hzn. & Co.), passim. Deze toegang wacht overigens nog op bewerking, maar bevat een kleine schat aan gegevens en afbeeldingen. In de eerste plaats uiteraard over het bedrijf zelf, maar zeker ook over Almelo en de bewoners van die stad (vanzelfsprekend is er wel steeds een verband met Ten Cate). Zo trof ik in ieder geval enkele mij onbekende foto's van Almelo aan.
- ¹⁸ Zie Waarden (1984).
- ¹⁹ Zie: Kroese, p. 30.
- ²⁰ Tussen 1960-1980 nam de werkgelegenheid in de textielindustrie met 40% af (bron: <http://www.geocities.com/twentschgenootschap/gebiedsstudietwente.htm>).
- ²¹ Zie voor nader genealogische informatie over de hier afgebeelde personen: GN 56, nr. 1, januari 2001, p. 71.
- ²² Ingeschreven Den Ham 4 april 1884.
- ²³ Huwelijksvoorwaarden Ambt Ommen 8 april 1801: HCO RA ODH 20 478.
- ²⁴ HCO RA ODH 20 478.
- ²⁵ De leeftijd bij overlijden wijst op een geboorte rond 1742. De bewaard gebleven doopboeken van Ommen vangen eerst aan op 10 januari 1745 (HCO, Inventaris DTB, nr. 325).
- ²⁶ Zo genoemd in de overlijdensakte van haar dochter Egberdina (1833). In de boerschap Beerze ligt - ook nu nog - een erve Volkerink. In 1748 woont daar de weduwnaar Hendrik Volkerink met twee kinderen: Aaltje en Geertje. Verder is er nog een inwonende oude vrouw, Derkje Hendriks, 'in de 80 jaren oudt', een knecht, Roelof Jansen en twee meiden: Janne Everts en Jannigje Hendriks en een scheper, Hendrik Willems.
- ²⁷ HCO RA ODH 14 80.
- ²⁸ HCO RA ODH 13 137.
- ²⁹ HCO RA ODH 14 229.
- ³⁰ HCO RA ODH 19 250.
- ³¹ HCO RA ODH 19 309 en 310.
- ³² HCO RA ODH 19 346.
- ³³ HCO RA ODH 84 101.
- ³⁴ HCO RA ODH 19 353.
- ³⁵ HCO RA ODH 19 419.
- ³⁶ HCO Registers van Naamsaanneming in Overijssel, inv. nr. 30, p. 41, nr. 157.
- ³⁷ HCO RA ODH 4 92vo.
- ³⁸ HCO RA ODH 10 142.
- ³⁹ HCO RA ODH 7, d.d. 16 september 1746.
- ⁴⁰ HCO RA OST 6 406.
- ⁴¹ HCO RA ODH 15 72vo.
- ⁴² HCO RA ODH 16 29.
- ⁴³ Foto met toestemming van de auteur overgenomen uit: Boer.
- ⁴⁴ Aar van de Werfhorst was het pseudoniem van Pieter Gerhardus Jansen (1907-1994). Van de Werfhorst was de meisjesnaam van zijn grootmoeder. Hij draagt de roman overigens ook op aan zijn grootouders. Zie voor meer informatie over hem: <http://www.geocities.com/Athens/Ithaca/2249/werfhorstvandenaar.html> en ook <http://www.dbnl.org/tekst/bork001nede01/werf003.htm>
- ⁴⁵ Zie voor de herberg De Goede Vrouw onder meer: Boer, p. 49. Verder: Eshuis, G.J., Tussen de 12de en 13de eeuw. Beerse ontstond rond een Karolingische hof. Oude sterkte aan de Vecht. In: *Dagblad van het Oosten*, d.d. 10 november 1955. Verder: Eshuis, G.J., Zwerftochten door de Vechtvallei (84). "Goede Vrouw" was vele eeuwen schippersherberg. In: *Dagblad van het Oosten*, d.d. 12 april 1975.
- ⁴⁶ Bron: <http://www.historischcentrumoverijssel.nl/overijssel/inventarissen/marken/157-inleiding.htm#1> en Overijsselaars, pp. 192-195.
- ⁴⁷ HCO T. 3.1, inv. nr. 848, HCO T. 156, inv. nr. 92 en HCO T. 217.1, inv. nr. 81.
- ⁴⁸ Zie voor een uitgebreide beschrijving en geschiedenis van dit type boerderij: Olst, blad 3 e.v. (en blad 17, waar het erve Bouwhuis, Beerzerweg 28 te Beerze opgetekend is). Verder besteedt ook Boer, pp. 40-45 uitgebreid aandacht aan de kenmerken van de hallehuisboerderijen van Beerze.
- ⁴⁹ Gevers, p. 261 en Landgoed, p. 19 en Eshuis, G.J., Zwerftochten door de Vechtvallei (73). 'Hans en Jenne' verlost Beerse uit zijn isolement. In: *Dagblad van het Oosten*, d.d. 9 november 1974.
- ⁵⁰ Boer, p. 53.
- ⁵¹ Eshuis, G.J., Zwerftochten door de Vechtvallei (73). 'Hans en Jenne' verlost Beerse uit zijn isolement. In: *Dagblad van het Oosten*, d.d. 9 november 1974. Zie ook: Eshuis, G.J., Beerse, land van het rusteloze zand. In: *Dagblad van het Oosten*, d.d. 9 november 1955.
- ⁵² Mensema, p. 112.
- ⁵³ Mensema, p. 113.
- ⁵⁴ Bron: <http://www.hko97.nl/Archief/bronnen/Varsen/markeboek%201783%20.htm>, fol. 81, d.d. 12 september 1783 (bewerkt door G. W. Hemstede).
- ⁵⁵ Zie daartoe: Steen, p. 93. Overigens doen zij dat zonder verdere bronvermelding.
- ⁵⁶ HCO T. 3.1, inv. nr. 2455.
- ⁵⁷ Informatie over de diverse belastingen afkomstig uit: Overijsselaars, pp. 99-106.
- ⁵⁸ HCO T. 3.1, inv. nr. 2604.
- ⁵⁹ Naamsvarianten mogelijk. Zie voor enkele genealogische gegevens: HCO T. 181, inv. nr. 263 en Gevers, pp. 260-262.

- ⁶⁰ HCO T. 224.1 (Huisarchief Rechteren).
- ⁶¹ Zie voor informatie over het gelimiteerde aantal erven in een marke: Dooren, pp. 4-5.
- ⁶² Vriendelijke mededeling G.W. Hemstede te Ede.
- ⁶³ Zie Boer, p. 54 en Eshuis, G.J., *Zwerftochten door de Vechtvallei* (72). Huis Beerse werd in 1583 door Spanjaarden verbrand. In: *Dagblad van het Oosten*, d.d. 26 oktober 1974.
- ⁶⁴ Digitale afbeelding in bezit van de auteur. Detail van de kaart, getekend door Pieter de la Rive (rond 1730). (NA OSK, inv. nr. E 1). Geciteerd via: Wijck: 'Provincie- en streekkaarten, nr. XIV'. Het hierboven afgebeelde kaartje is door mij 180 graden gedraaid ten opzichte van het origineel, vanwege de leesbaarheid van de letters 'Beerse'. De havezate en de net zichtbare Vecht (rechtsonder) liggen in werkelijkheid min of meer ten noorden van het dorp. Op basis van een vergelijking tussen een negentiende-eeuwse kadastrale kaart (zie: <http://www.dewoonomgeving.nl/index.cfm> (kadastrale gemeente Ambt Ommen, sectie E, blad 1)) is het Kortman mogelijk het eerste erf na de 'B' van 'Beerse', maar denkkelijk - op basis van de ligging ten opzichte van de weg - de tweede boerderij. Uiteraard heeft de tekenaar de erven schematisch ingetekend, ongetwijfeld vanwege de ontbrekende militaire relevantie.
- ⁶⁵ HCO T. 3.1 inv. nr. 2517, p. 84.
- ⁶⁶ HCO T. 3.1, inv. nr. 2681 b.
- ⁶⁷ HCO T. 3.1, inv. nr. 2390.
- ⁶⁸ HCO T. 3.1, inv. nr. 2393.
- ⁶⁹ HCO T. 3.1, inv. nr. 2499
- ⁷⁰ HCO T. 3.1 inv. nr. 2517, p. 84.
- ⁷¹ HCO RA ODH 69.1 38 (ongefoliëerd).
- ⁷² HCO RA ODH 69.1 36 (ongefoliëerd).
- ⁷³ HCO RA ODH 69.1 36 (ongefoliëerd).
- ⁷⁴ HCO RA ODH 69.1 37 (ongefoliëerd).
- ⁷⁵ HCO RA ODH 1 35vo, d.d. 21 april 1688.
- ⁷⁶ HCO RA ODH 4 319vo.
- ⁷⁷ Digitale afbeelding door de auteur van een deel van de Hottingerkaart. Daarvan zijn op de studiezaal in HCO foto's aanwezig van de originelen uit het Nationaal Archief (NA, Oorlogs-Situatie-Kaarten (OSK), inv. nr. Y 11). Detail van kaart nummer 2. Met dank aan Paul Harmens van HCO. Zie voor een moderne uitgave van de Hottingerkaarten overigens ook: Versfelt, H.J. (samenst.), *De Hottinger-atlas van Noord- en Oost-Nederland 1773-1794*. Groningen, 2003, kaart nummer 36.
- ⁷⁸ HCO RA ODH 69.1 39 (ongefoliëerd).
- ⁷⁹ HCO RA ODH 1 66.
- ⁸⁰ HCO RA ODH 2 246.
- ⁸¹ HCO RA ODH 2 322.
- ⁸² HCO RA ODH 3 213vo.
- ⁸³ HCO T. 3.1, inv. nr. 2682.
- ⁸⁴ HCO RA ODH 4 106vo.
- ⁸⁵ HCO RA ODH 4 182vo.
- ⁸⁶ HCO RA ODH 4 153vo.
- ⁸⁷ HCO RA ODH 4 274.
- ⁸⁸ HCO RA AHAR 8 34.
- ⁸⁹ HCO RA AHAR 7 61.
- ⁹⁰ Gevers, pp. 259-264.
- ⁹¹ Overigens komt een Derk van Voorst al rond 1348 voor als 'Heer van Beerse'. Zie: HCO T. 181, inv. nr. 263.
- ⁹² Zie daartoe ook: HCO T. 229.1, inv. nr. 3, p. 165.
- ⁹³ Zie voor dit echtpaar en meer genealogische gegevens over de familie Schaep ten Dam: HCO T. 263, inv. nr. 328.
- ⁹⁴ HCO T. 263 inv. nr. 328.
- ⁹⁵ HCO T. 263 inv. nr. 328 meldt overigens het overlijden te Hellendoorn op 10 maart 1688 van Lutgere Schaep, 'Juffer in 't Swarte Water'.
- ⁹⁶ HCO RA ODH 1 41vo.
- ⁹⁷ HCO RA ODH 1 56, d.d. 11 februari 1689.
- ⁹⁸ HCO RA ODH 1 108. Op diezelfde dag is er nog een andere verkoop tussen beide partijen (van hooiland te Gramsbergen): 108vo.
- ⁹⁹ HCO RA ODH 2 294: d.d. 11 april 1707: akte van opening en lezing van het testament van Anna Schaep, vrouwe van Beerse, dochter van Den Dam, juffer van het Stift te Weerselo. Universeel erfgenaam is Herman Adam van Bellinckhave. HCO T. 263, inv. nr. 328 meldt overigens, dat Anna Schaep is overleden op 28 maart 1707, oud 67 jaar, 6 maand en 24 dagen. Zij is begraven te Weerselo.
- ¹⁰⁰ HCO RA ODH 3 133 en 133vo, d.d. 5 maart 1714.
- ¹⁰¹ HCO RA ODH 4 319vo.
- ¹⁰² Gevers, pp. 123-124.
- ¹⁰³ Repertorium op de Overstichtse en Overijsselse leenprotocollen 1379-1805 (verder: Leenprotocollen), 975. Schoutambt Ommen en Den Ham, buurschap Beerze. (Zie: <http://www.historischcentrumoverijssel.nl/overijssel/leenrep/index.htm>)
- ¹⁰⁴ Zie voor Jacoba van Uterwijck en haar kinderen: Leenprotocollen, 108. Schoutambt Dalfsen, buurschap Lenthe, 435. Schoutambt Hardenberg, buurschap Diffelen, 440. Schoutambt Hardenberg, buurschap Heemse en 456. Schoutambt Hardenberg, buurschap Holthema.
- ¹⁰⁵ Ook wel genoemd: Derk Christoffel.
- ¹⁰⁶ Overigens wordt hij in Leenprotocollen, 420. Schoutambt Hardenberg, buurschap Bergentheim pas in 1775 als eigenaar van de havezate Bergentheim genoemd. HCO T. 9, inv. nr. 42, p. 69vo noemt als exacte datum van belening 12 augustus 1775.

¹⁰⁷ Gevers, p. 112 en Leenprotocollen, 420. Schoutambt Hardenberg, buurschap Bergentheim (waar hij overigens pas in 1775 in verband met de havezate Bergentheim genoemd wordt).

¹⁰⁸ Geciteerd via de site van de HistorieKamer Hardenberg:

http://www.historiekamer.nl/geschiedenis/studiezaal/dossiers_2.htm

¹⁰⁹ AHAR 13 254, 255, 255vo, 256, 283vo, 284, 296, 327, 327vo. Geciteerd via

<http://www.historiekamer.nl> Overigens heb ik bij het zoeken naar akten rond dit echtpaar geen volledigheid nagestreefd.

¹¹⁰ Leenprotocollen 456. Schoutambt Hardenberg, buurschap Holthene.

¹¹¹ HCO RA AHAR 15 153.

¹¹² Gevers, p. 112.

¹¹³ Zie voor de belening van het goed en de havezate Bergentheim: HCO T. 9, inv. nr. 42, fol. 69vo (1783) en HCO T. 9, inv. nr. 43, fol. 126 (1792).